

Anna Gwadera-Dec

UNIwersYTET ŚLĄSKI W KATOWICACH
e-mail: anna.gwadera-dec@us.edu.pl
 <https://orcid.org/0000-0002-1141-1206>

Radość czytania (Conrada)

Agnieszka Adamowicz-Pośpiech: *Adaptacje biografii i twórczości Josepha Conrada w kulturze współczesnej.* Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2022, 364 s.

Abstract

The Joy of Reading (Conrad)

Agnieszka Adamowicz-Pośpiech: *Adaptacje biografii i twórczości Josepha Conrada w kulturze współczesnej.* Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2022, 364 s.

The review surveys Agnieszka Adamowicz-Pośpiech's monograph *Adaptacje biografii i twórczości Josepha Conrada w kulturze współczesnej*. The study is divided into three parts, which concern separate fields of art – graphic novels and comic books, literary transformations, and theatrical and film productions. The author, conducting a meticulous analysis of selected works, puts forward an innovative thesis that not only Conrad's works but also his biography are subject to adaptations. The publication is a valuable contribution to the field of Conrad studies, significantly supplementing the state of research.

Key words: Joseph Conrad (Józef Konrad Korzeniowski), *Heart of Darkness*, Conrad studies, adaptations, multimodality

Słowa kluczowe: Joseph Conrad (Józef Konrad Korzeniowski), *Jądro ciemności*, conradologia, adaptacje, multimodalność

Lektura jest pierwsza. Z niej dopiero mogą się wyłonić wszystkie instytucje tekstu i nauki o literaturze.

Krystyna Koziołek

Czy tekst naukowy/krytyczny, napisany zgodnie z zasadami metodologii, może być egzemplifikacją, namacalnym dowodem radości czytania? Potwierdzenie tezy, że analiza i interpretacja nie wykluczają odczuwania radości przeżywania tekstu, znaleźć można w wielu mniej lub bardziej bezpośrednio wyrażonych opiniach badaczy. Przytoczyć tu można chociażby fragment recenzji pod znamienym tytułem *Przyjemność czytania* Marka Oktawiana Bulanowskiego, stanowiący omówienie związku między doświadczeniem czytelnika i twórczością badacza w jednej osobie – Henryka Markiewicza: „Zatem o przygodach lektury Markiewicza można powiedzieć, że są rezultatem przyjemności literackich, jakie wzbudziła w nim bogata spuścizna Irzykowskiego” (Bulanowski 2014: 263–264). Lektura monografii Agnieszki Adamowicz-Pośpiech stwarza sposobność paralelnych doznań. Na ten trop naprowadza odbiorcę wywiad, jakiego udzieliła sama autorka Instytutowi Książki w 2022 roku, bezpośrednio po opublikowaniu pracy (Cieślik 2022). Pola semantyczne używanych przez conradystkę terminów (fascynacja, czytelnicze zachwyty, lektury dla przyjemności, ulubione adaptacje etc.) nie pozostawiają wątpliwości co do faktu, że radość czytania jest tutaj warunkiem pierwszym wszystkich dociekań i interpretacji naukowych.

Praca *Adaptacje biografii i twórczości Josepha Conrada w kulturze współczesnej* (Katowice 2022) Agnieszki Adamowicz-Pośpiech stanowi wypełnienie dotychczasowej luki na gruncie polskiej conradologii, o czym świadczy także patronat honorowy publikacji, nadany przez Polskie Towarzystwo Conradowskie. Autorka, podejmując temat szeroko pojętych adaptacji w odniesieniu do twórczości i biogramu Josepha Conrada, przeprowadza skrupulatną analizę wybranych dzieł. Studium podzielono na trzy części, które dotyczą odrębnych dziedzin sztuki – powieści graficznej i komiksu, przetworzeń literackich oraz przedstawień teatralnych i filmowych. W samym tytule autorka stawia nowatorską tezę, że adaptacjom podlegają nie tylko dzieła Conrada, ale także jego biografia, którą traktuje jak odrębny tekst kultury, stanowiący m.in. tworzywo literackie. Twórcą konceptu, po który sięgnęła Agnieszka Adamowicz-Pośpiech, jest Zdzisław Najder postulujący przekształcenie badań biograficznych w studium kultury (zob. Najder 2000: 20–21). W świetle jego ustaleń biografia „rzuca nowe światło nie tylko na poszczególne dzieła pisarza, ale i na kulturę(-y), w której powstała” (Adamowicz-Pośpiech 2022: 19). Autorka monografii szczególną uwagę poświęca teorii adaptacji, mechanizmom i środkom, którymi posługują się ich twórcy. Badaczka, świadoma konsekwencji zmiany medium (język-obraz, język-film/teatr/słuchowisko), przeprowadza szeroko zakrojoną komparatystyczną analizę wybranych przez siebie utworów. Wyodrębnia trzy sposoby wykorzystania sylwetki

Conrada przez artystów: adaptację wyłącznie biografii, łączenie biografii i twórczości oraz przetwarzanie wyłącznie jego dzieł.

Część pierwsza, zajmująca niemal połowę publikacji, dotyczy analizy adaptacji w formie powieści graficznych i komiksu. Przedstawiono w niej pięć utworów: *Jądro ciemności. Powieść graficzna* Catherine Anyango i Davida Z. Mairowitza, *Kongo. Józefa Konrada Teodora Korzeniowskiego podróż przez ciemności* Toma Tirabosco i Christiana Perrissina, *Joseph Conrad's Heart of Darkness* Petera Kupera, *Au coeur des ténèbres* Séphane'a Miquela i Loica Godarta oraz *Niesamowite opowieści Josepha Conrada* Łukasza Godlewskiego i Macieja Jasińskiego. Autorka, świadoma uwarunkowań gatunkowych poszczególnych tekstów, przeprowadza precyzyjną analizę środków artystycznych, charakterystycznych dla kodu wizualno-werbalnego. Na szczególną uwagę zasługują perfekcyjnie dobrane ilustracje, ułatwiające percepcję tego rozbudowanego dociekania. Autorka sięga po szeroki zasób swojej wiedzy o postaci i twórczości Conrada, i.a. wykazując nieprzypadkowe podobieństwo wizerunku Marlowa z dzieła Anyango i Mairowitza do portretu Josepha Conrada z epoki oraz wysoką zbieżność stylu rysowniczego niektórych elementów utworu *Au coeur des ténèbres* do kultowych ilustracji Johna Tenniela do *Alicji w Krainie Czarów* Jonathana Carrolla (co stanowi nowatorski wkład w interpretację francuskiego utworu). Podkreśla także kilkakrotnie wpływ filmu *Czas apokalipsy* F.F. Coppoli na graficzne walory omawianych dzieł, a przede wszystkim na wykorzystane środki artystyczne. Badaczka wykazuje, że stanowi to typowy przykład cyrkulacji pamięci kulturowej, która sprawia, że „kolejne adaptacje nie sięgają już do pierwowzoru, lecz są polemiczne wobec poprzednich adaptacji i/lub oddziałują na siebie” (Adamowicz-Pośpiech 2022: 39). Na wyróżnienie zasługuje analiza metod przeniesienia literackich zabiegów stylistycznych na grunt graficznych środków wyrazu – przekodowania koniecznego przy zmianie medium (z języka na obraz). Efektem dokonanych badań są liczne, autorskie, pieczołowicie opracowane schematy przestrzenne, ilustrujące te sposoby przedstawienia i/lub orientację przestrzenną grafik, które niosą ze sobą nieoczywiste dla laików znaczenia, wpływające na interpretację utworów.

Druga część monografii poświęcona została materii literackich przetworzeń. Autorka, świadoma niemal wszechobecności motywów conradystycznych w literaturze polskiej i światowej, dokonuje selekcji tekstów wartych uwagi. Sama podejmuje się opracowania przetworzeń tematu conradowskiego, które ukazały się po roku 2000 i nie były do tej pory poddawane analizie. Są to: Jacka Dukaja *Serce ciemności*, Jakuba Małeckiego *Dżozef* i Eustachego Ryłskiego *Warunek*. Agnieszka Adamowicz-Pośpiech ponownie przeprowadza precyzyjną analizę literaturoznawczą wymienionych dzieł. W wypadku rozdziału poświęconego utworowi Jacka Dukaja, sięga po teksty towarzyszące wydaniu spolszczenia *Jądra ciemności*, gdyż stanowią one klucz interpretacyjny tej publikacji (Dukaj 2017; Sobolewska, Bendyk 2017). Ponadto zwraca uwagę, że Jacek Dukaj dokonał pierwszego przetworzenia noweli

Conrada w opowiadaniu *Serce mroku*. Analizując *Serce ciemności*, Agnieszka Adamowicz-Pośpiech posługuje się тезami medioznawcy Marka Hendrykowskiego, dotyczącymi narzędzi adaptacji, przenosząc je na grunt literaturoznawstwa (Adamowicz-Pośpiech 2022: 22–23; Hendrykowski 2013: 179). Wynotowując i omawiając liczne fragmenty tekstu Jacka Dukaja, wykazuje, że pisarz posłużył się amplifikacją, eksplikacją, inwersją, jak również kompresją i redukcją, pisząc na nowo *Jądro ciemności*. Pewien niedosyt powoduje fakt, iż autorka nie pogłębiła analizy poprzez przywołanie podstaw retoryki, które – w przypadku licznych i różnorodnych Dukajowych zabiegów amplifikacji – poszerzałyby znacząco pole interpretacyjne, a także stanowiłyby przyczynek metodologiczny, ważny ze względu na transobszarowość dociekań. Skromne omówienie zabiegów kompresji i redukcji skutkuje zatarciem granic pól semantycznych obu terminów i ich praktycznego odniesienia do tekstu Dukaja. Agnieszka Adamowicz-Pośpiech pobieżnie traktuje problem współczesnienia języka przez Dukaja. Wyróżnia jedynie, bez szerszego kontekstu interpretacyjnego: stosowanie kolokwializmów, wyrażen niegramatycznych, wykorzystanie żargonu korporacyjnego, zbieżność z językiem bieżących reklam i polityki oraz użycie wulgaryzmów. Wykazuje co prawda, że z jednej strony środki te potencjalnie zwiększają dostępność treści dla młodego czytelnika (którego określa jako zdefiniowanego odbiorcę adaptacji Dukaja), z drugiej zaś mają pokrycie w biografii Josepha Conrada. Pisarz bowiem starał się odwzorowywać w swoich utworach żargon branżowy – marynarski – obfity w wulgaryzmy. Spotykało się to jednak z dezaprobatą wydawców i redaktorów, którzy wymuszali na autorze językowe zmiany w tekstach (Adamowicz-Pośpiech 2013: 87–166). Autorka niestety nie podejmuje się krytyki zabiegu współczesnienia dokonanego przez Dukaja, który obok słów rodem z XXI wieku, symultanicznie wprowadzał wyrazy nieprzystające do tych czasów, jak na przykład jegry, janczar, gangrena, podagra, wodewil czy klinczować.

Analiza pozostałych dwóch powieści skupia się wokół wątków przewodnich. W przypadku *Dżozefa* są to halucynacje, a dla *Warunku* – widma. Tym samym w opracowaniu powieści Ryłskiego badaczka sięga po koncepcję filozoficzną Jacques’a Derridy – widmontologię i jej podporządkowuje interpretację utworu. Wyróżnia kilka poziomów występowania widmowości tekstu: scenerię, fabułę, jak również kreację bohaterów, i każdy z nich skrupulatnie bada.

Trzecia część dotyczy adaptacji teatralnych i filmowych. Wielkim zdziwieniem napełnia czytelnika monografia nieobecność w tym rozdziale filmu F.F. Coppoli *Czas apokalipsy*, który stanowi jeden z punktów odniesienia we wcześniejszych rozdziałach (łącznie z analizą grafiki). Nie znalazło się tutaj także jasne uzasadnienie dla tego pominięcia. Agnieszka Adamowicz-Pośpiech skupia się w tej części na sztukach teatralnych (*Conrad* Ingmara Villqista, *Wyspiański/Conrad* Tomasza Mana) oraz omawia niezrealizowany scenariusz filmowy, który zaadaptowano na słuchowisko radiowe (*Zwycięstwo* Harolda Pintera). Analiza sztuki Villqista zawiera zdjęcia ze spektaklu

wystawionego w Teatrze Śląskim im. S. Wyspiańskiego w Katowicach w 2017 roku. Natomiast omówienie filmowych wizji Pintera, zrealizowanych ostatecznie w formie słuchowiska, obejmuje obszerne cytaty z tego utworu, które zostały zanalizowane według wspomnianej już i stosowanej przez badaczkę propozycji Hendrykowskiego. Autorka przygląda się również funkcji ciszy w słuchowisku, ze względu na to, jaką wagę do pauz przykładał jego twórca.

W zakończeniu monografii Agnieszka Adamowicz-Pośpiech stawia pytanie o kwestię istnienia i sposób funkcjonowania marki „Conrad”, wychodząc tym samym poza obszar dociekań literaturoznawczych. Konsultacjom ze specjalistą z zakresu kreowania marki osobistej, Tomaszem Sańpruchem, zawdzięcza badaczka możliwość podjęcia próby dokonania syntezy różnorodnych przedsięwzięć, wykorzystujących postać i nazwisko polskiego pisarza w działaniach marketingowych. Bierze na warsztat pierwotne reklamy twórczości Conrada, jak i te, w których później występował jako podmiot reklamujący, już na etapie ugruntowania swojej kariery (zarówno on, jak i jego twórczość). Na gruncie polskim autorka przywołuje w tym miejscu przykład wybijania monet i emisji znaczków z wizerunkiem pisarza. Ponadto omawia kreacje marki „Conrad” w Roku Conrada (2017) oraz znamienne motywacje twórców Festiwalu Conrada, dla których nazwisko pisarza jest niemal wyłącznie gwarantem jakości i rozpoznawalności.

Cennym elementem pracy Agnieszki Adamowicz-Pośpiech jest aneks, w którym autorka zamieszcza krótkie opracowania czterech tłumaczeń *Jądra ciemności*: Patrycji Jabłońskiej, Jędrzeja Polaka, Barbary Koc oraz Magdy Heydel. Udało się badaczce bardzo trafnie wykazać, że tłumaczenie Jabłońskiej wydane przez wydawnictwo Greg w serii Lektura z Opracowaniem jest, ze względu na edycję tekstu, sprzeczne z zamysłem twórczym Conrada. Umieszczenie nakazów interpretacyjnych pośród tekstu źródłowego zaburza znacząco jego recepcję i możliwość analizy stylistycznej. Słusznie i odważnie autorka wskazuje, że interpretacja jednego z kluczowych fragmentów noweli jest błędna. Dokonując metaanalizy, opisuje też kontekst wydawniczy i parateksty przekładów, wskazując, że wielokrotnie to one są źródłem refrakcji (profilowania tekstu), a nie sam tekst tłumaczenia.

Publikacja Agnieszki Adamowicz-Pośpiech to cenny wkład w dziedzinę studiów conradologicznych, znacząco uzupełniający stan badań jako źródło odniesień i nowych perspektyw badawczych. Bez wątplenia autorka wykazała się znakomitym warsztatem metodologicznym, a dzięki wykorzystaniu szerokiego repertuaru multidyscyplinarnych narzędzi badawczych jej ustalenia stanowią istotną część transgranicznych studiów komparatystycznych. Pasja jest tu jednak prymarnym gwarantem jakości. Nie dziwi więc radość lektury, jaka staje się udziałem czytelnika monografii i badacza w jednej osobie.

Bibliografia

- Adamowicz-Pośpiech Agnieszka (2013): *Seria w przekładzie: polskie warianty prozy Josepha Conrada*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Adamowicz-Pośpiech Agnieszka (2022): *Adaptacje biografii i twórczości Josepha Conrada w kulturze współczesnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bulanowski Marek Oktawian (2014): *Przyjemność lektury*. „Przestrzenie Teorii”, nr 22, s. 263–267.
- Cieślik Krzysztof (2022): *Agnieszka Adamowicz-Pośpiech: zawsze przyciągała mnie literatura, która bada dylematy moralne*. <https://instytutksiązki.pl/aktualnosci,2,nocny-stolik-73-agnieszka-adamowicz-pospiech-zawsze-przyciagala-mnie-literatura-ktora-bada-dylematy-moralne,7557.html> [dostęp: 20.12.2023].
- Dukaj Jacek (2017): *Żyj mnie*. „Książki”, nr 3, s. 91–92.
- Hendrykowski Marek (2013): *Adaptacja jako przekład intersemiotyczny*. „Przestrzenie Teorii”, nr 20, s. 175–184.
- Koziołek Krystyna (2017): *Czas lektury*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Markiewicz Henryk (2011): *Czytanie Irzykowskiego*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków.
- Najder Zdzisław (2000): *Sztuka i wierność: szkice o twórczości Josepha Conrada*. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Sobolewska Justyna, Bendyk Edwin (2017): *Transfuzja ciemności. Jacek Dukaj o nowym przekładzie „Jądra ciemności” Josepha Conrada*. „Polityka”, nr 46, s. 86–87.

Abstract

La gioia di leggere (il Conrad)

Agnieszka Adamowicz-Pośpiech: *Adaptacje biografii i twórczości Josepha Conrada w kulturze współczesnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2022, 364 s.

Questa recensione è dedicata alla valutazione della monografia di Agnieszka Adamowicz-Pośpiech *Adattamenti della biografia e delle opere di Joseph Conrad nella cultura contemporanea*. Lo studio è diviso in tre parti che riguardano aree distinte dell'attività artistica del Conrad: *graphic novel* e fumetti, trasformazioni letterarie e produzioni teatrali e cinematografiche. Agnieszka Adamowicz-Pośpiech, attraverso un'analisi approfondita delle opere selezionate, avanza una tesi innovativa secondo cui non solo le opere di Conrad sono soggette ad „adattamenti”, ma anche elementi della sua biografia. La pubblicazione costituisce un prezioso contributo nel campo della ricerca sul Conrad (conradologia), integrando in modo significativo la conoscenza sull'opera dello scrittore.

Parole chiave: Joseph Conrad (Józef Konrad Korzeniowski), *Cuore di tenebra*, ricerca sul Conrad (conradologia), adattamenti, multimodalità